Recenzii

Bogdan Petriceicu Hasdeu – *Lumea de Apoi (Sfârșitul Lumii)*, ediție critică, prefață și anchetă mitologică contemporană, privitoare la sfârșitul lumii de Ionel Oprișan, București, Editura Saeculum I.O., 2017

Volumul de față se prezintă sub forma unei culegeri de păreri populare românești din mediul rural privitoare la tema sfârșitului lumii, păreri pe care scriitorul și filologul român Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907) le-a cules între anii 1884-1885 de la țăranii români din diverse localități aparținând Vechiului Regat al României, sub forma unor răspunsuri, în număr de 520, la întrebarea nr. 206 din *Chestionarul lingvist* alcătuit de acesta, răspunsuri rămase sub formă de manuscris la Biblioteca Academiei și în Arhivele Statului până la publicarea lor în volumul de față, sub coordonarea domnului filolog și folclorist Ionel Oprișan, la acestea adăugându-se și articolele lui Hasdeu din *Etymologicum Magnum Romaniae*.

Volumul, însumând 288 de pagini, debutează cu o prefață scrisă de domnul Ionel Oprișan, intitulată *Mitul sfârșitului lumii în viziunea poporului român și a lui B. P. Hasdeu* (p. 5-10), în care ne este prezentată mentalitatea eshatologică a țăranului român de la sfârșitul secolului al XIX-lea prin prisma cercetării întreprinse de Bogdan Petriceicu Hasdeu. Ni se explică, astfel, faptul că „în toate aceste deschideri de perspectivă asupra viitorului (înregistrate de Hasdeu), un rol imens îi revine fanteziei locale sau general naționale” (p. 10), așadar, tema sfârșitului lumii în gândirea religioasă rurală de la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar și înainte și mult după aceea, până în epoca contemporană, se vede impregnată

atât de motive scripturistice canonice de nuanță apocaliptică, cât și de motive mitologice și fanteziste.

În *nota asupra ediției* (p. 11-12), întocmită tot de către domnul Ionel Opreșan, ni se lămurește geneza volumului de față, căruia i se mai adaugă 50 de anchete mitologice întreprinse de domnul Ionel Opreșan în mediul rural românesc în intervalul anilor 1980-2005, deci la un secol după ancheta întreprinsă de Bogdan Petriceicu Hasdeu pe aceeași temă în mediul rural românesc, cu deosebirea că acesta din urmă, dat fiind climatul politic nefavorabil de la acea vreme, nu a reușit să surprindă în ancheta sa și părerile țăranilor români din toate zonele transilvănene și bănățene despre tema sfârșitului lumii¹, așa după cum reușește domnul Ionel Opreșan să o facă în ancheta dănsului, desfășurată în cu totul alte condiții politice.

Primul capitol al volumului, intitulat *Texte hasdeene pe tema sfârșitului lumii* (p. 13-30), ni se înfățișează mai degrabă sub forma unui dicționar al termenilor eshatologici populari legați de motivul sfârșitului lumii. Totuși, el nu tratează decât patru astfel de termeni: *Adam*, *Agatanghel*, *Antihîrț*², *Vremea de Apoi*, termeni corespunzători primei litere din alfabet.

Cel de-al doilea capitol al volumului, care este și cel mai consistent și mai diversificat din punct de vedere calitativ, se intitulează *Texte despre lumea de apoi din răspunsurile primite de B. P. Hasdeu la*

¹ La sfârșitul secolului al XIX-lea, când Hasdeu a întreprins această acțiune, Transilvania, Banatul, Bucovina, Cadrilaterul și Basarabia nu făceau parte din România. Continuarea anchetei lui Hasdeu de către domnul Ionel Opreșan un secol mai târziu aduce un plus de informații asupra temei în discuție, din punct de vedere topografic, numai de la românii din Banat și Transilvania (se subînțelege că și de la cei din Muntenia, Moldova, Oltenia și Dobrogea), deoarece, deși celelalte teritorii românești menționate mai înainte: Cadrilaterul, Bucovina și Basarabia, au fost adăugate României după moartea lui Hasdeu (1907) și după Primul Război Mondial (1914-1918), totuși, ca urmare a dramaticului an 1940 și a celui de-Al Doilea Război Mondial (1939-1945), ele vor rămâne pierdute până în prezent pentru România. Rămânem, așadar, la punctul de vedere ipotetic conform căruia, dacă s-ar fi continuat munca lui Hasdeu în acest sens în perioada interbelică, astăzi am fi putut avea o viziune românească rurală exhaustivă asupra temei sfârșitului lumii în toate provinciile românești tradiționale.

² Sub această denumire apare, adeseori, Antihristul biblic în cadrul eshatologiei populare românești.

întrebarea 206 a „Chestionarului lingvistic”. În cuprinsul lui (p. 31-168) găsim 520 de răspunsuri ale țăranilor români din Valahia (Țara Românească), Moldova și unele zone din Transilvania și Banat (precum: Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Caransebeș și Lugoj) date între anii 1884-1885 la întrebarea adresată lor de Hasdeu cu privire la ceea ce cunosc ei despre „vremea de apoi”. Respectivetele răspunsuri variază în funcție de zonă, de unde putem deduce un fapt care își păstrează valabilitatea, din punct de vedere folcloric, nu numai pentru sfârșitul secolului al XIX-lea, ci și pentru zilele noastre: lipsa unei uniformități în ceea ce privește credințele și practicile populare, indiferent de tema acestora. Desigur că, în ciuda acestei lipse de omogenitate, se pot identifica în cadrul celor mai multe dintre cele 520 de răspunsuri obținute de Hasdeu și elemente eshatologice populare comune, majoritatea fiind fundamentate pe adevărul scripturistic, în timp ce o parte din ele rămâne totuși tributară strict fanteziei populare. Interesant de remarcat este și simplitatea/complexitatea răspunsurilor primite de Hasdeu la această anchetă mitologică a sa.

Avem, astfel, răspunsuri dintre cele mai simple, precum: „Despre vremea de apoi zice că va fi sfârșitul lumii” (p. 33, 37, 40, 41, 49, 60, 61, 65, 68, 82, 83, 87, 92, 94, 103, 105, 107, 110, 111, 121, 123, 133, 139, 168). Mai sunt, apoi, și câteva răspunsuri pe care le-am putea numi „de conjunctură”, precum: „Poporul crede așa cum au auzit din biserică” (p. 38) sau „Despre vremea de apoi poporul n-are alte cunoștințe decât acele arătate de religiune” (p. 49) sau „Despre vremea de apoi nu este nicio credință în popor decât acele prevăzute și predicate în doctrina Mântuitorului Iisus Hristos, Evanghelia de la cei patru apostoli” (p. 85) sau „Despre vremea d-apoi poporul crede cum se explică în Sfânta Evanghelie” (p. 88) sau „Despre vremea de apoi și aici este credința comună a creștinilor” (p. 100) sau „Ca și în religie” (p. 107) sau „Poporul despre vremea de apoi înțelege sfârșitul lumii după cum prezice în Sfânta Scriptură” (p. 136) sau „Singur aici ce a auzit din cărțile bisericești” (p. 160). Putem pune aceste răspunsuri fie pe seama neștiinței sau a memoriei intelectuale scurte a țăranului român tradițional, în sensul că acesta a citit din Sfânta Scriptură și a auzit de la preotul satului despre cele relatate în ea că se vor petrece cu lumea la sfârșitul timpurilor, dar că nu este în stare să reproducă el însuși respectivele informații cu aceeași

precizie teologică. Fie, pe de altă parte, din dorința de a da un răspuns succint, dar, în același timp, solid argumentat, la întrebarea lui Hasdeu, țărânul român își bazează crezul religios eshatologic pe cele relatate în Sfânta Scriptură și în predica preotului, iar nu pe tradițiile populare care țin mai mult de domeniul mitologiei și al fantasticului. De aici rezultă, pentru cei care au răspuns astfel, o preponderență a credinței religioase doctrinare în detrimentul credinței religioase populare.

Desigur că în cuprinsul respectivului capitol găsim și o serie de scenarii eshatologice populare mult mai complexe și mai detaliate, scenarii care au ca preponderență comună temele eshatologice scripturistice, precum: Judecata de Apoi, învierea tuturor oamenilor, A Doua Venire a lui Hristos, apariția Antihristului în lume, depravarea morală a oamenilor, conflictele dintre națiuni, dereglări în natură, lupta finală dintre Bine și Rău, încheiată cu victoria Binelui sau întemeierea unei lumi noi, perfecte și veșnice, care-i va lua locul actualei lumi trecătoare, efemere și imperfecte. Nu trebuie omise nici răspunsurile negative sau, mai corect spus, eliptice, pe această temă de cercetare, precum: „Fără răspuns” (p. 36), „Nicio credință nu este despre vremea de apoi”, „Nicio cunoștință” (p. 43), „Nu crede nimic” (p. 110), „Nu cunoaștem” (p. 132), „Nu are nicio credință despre aceasta” (p. 134). Din moment ce este greu de crezut că respectivii interlocutori ai lui Hasdeu nu ar fi avut nicio cunoștință despre tema eshatologică invocată de acesta, ne rămâne doar să presupunem că aceștia nu-i acordau motivului eshatologic o importanță religioasă similară confrăților lor de neam și de credință, cel mai probabil datorită faptului că preoții respectivelor comunități sătești nu și-au axat discursul catehetic, omiletic, misionar și pastoral pe acest subiect doctrinar delicat și greu de înțeles pentru simplii țărani, prin aceasta urmărind să-i pună pe respectivii la adăpost de interpretări eshatologice greșite cu privire la evenimentele și personajele de la sfârșitul lumii.

Capitolul se încheie cu o *Addenda* (p. 169-170), compusă din relatarea despre sfârșitul lumii culeasă din zona Bistriței de un referent ardelean numit Gavril Todică, la data de 20 aprilie 1894, deci la zece ani după desfășurarea anchetei lui Hasdeu. Potrivit, însă, opiniei domnului Ionel Oprișan, cei doi s-ar fi aflat, totuși, în colaborare pe marginea acestui subiect.

Al treilea capitol al volumului și ultimul este intitulat: *Anchete mitologice contemporane referitoare la sfârșitul lumii*, fiind realizat de domnul Ionel Opreșan ca o continuare, după un secol, a anchetei mitologice referitoare la sfârșitul lumii a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Din punct de vedere cantitativ, acest capitol ocupă cea mai mare parte a volumului (p. 171-286), fiind alcătuit din cincizeci de răspunsuri primite la anchetele respective. Spre deosebire de cele obținute de Hasdeu la sfârșitul secolului al XIX-lea, răspunsurile obținute de domnul Ionel Opreșan în ultimele două decenii ale secolului al XX-lea și în primul deceniu al secolului al XXI-lea, din toate zonele României actuale, sunt mult mai complexe și mai bogate în detalii, iar aceasta și datorită faptului că investigatorul se lansează de foarte multe ori în adevărate dialoguri, adesea comice, cu interlocutorii săi.

Totuși, spre deosebire de răspunsurile primite de Hasdeu, care sunt mai succinte, cele primite de domnul Ionel Opreșan sunt mai detaliate, dar, în același timp, și mai confuze și mai, am putea spune, „naive”. Dat fiind faptul că vorbim despre timpurile contemporane, ele nu mai păstrează aceeași savoare și autenticitate religioasă populară din mediul rural precum cele din vremea lui Hasdeu. Era de anticipat acest aspect, din moment ce vorbim despre o distanță temporală de un secol între cei doi, timp în care societatea rurală românească a evoluat din toate punctele de vedere. Cu toate acestea, teme eshatologice populare clasice, precum: Antihristul, conflictele dintre oameni, Judecata de Apoi, biruința Binelui asupra Răului etc., își păstrează valabilitatea și pentru timpurile contemporane la care tocmai făceam referire. Mai trebuie remarcat, apoi, și faptul că domnul Ionel Opreșan, în cadrul anchetelor sale mitologice, insistă ca interlocutorii lui să-i relateze scenariile eshatologice în maniera în care le-au auzit de la înaintașii lor, deci nu în maniera în care le-ar fi putut afla citind Sfânta Scriptură sau întrebându-l pe preotul satului despre aceste lucruri: „V-aș ruga insistent să-mi spuneți, nu din carte sau de la biserică, dacă cunoașteți ceva din amintiri, de la bătrâni, ce se spune pe-aici, pe la dumneavoastră sau ce-ați auzit dumneavoastră despre sfârșitul lumii? Nu ce spune preotul! Ce vorbește lumea, pe scurt” (p. 185; asemenea la p. 203, 208, 220, 227, 229, 232, 238, 239, 242, 243, 272, 274, 276, 280). De aici rezultă interesul special al anchetatorului asupra variantelor eshatologice

populare extrascripturistice, deși, în cele mai multe cazuri, acestea includ în cuprinsul lor și o serie considerabilă de detalii scripturistice.

În ansamblul său, volumul se prezintă ca o culegere sau ca un ghid eshatologic popular, util în cercetarea pe acest subiect bogat și diversificat din folclorul românesc atât pentru etnologi, cât și pentru filologi, lingviști și teologi. Pentru aceștia din urmă, mai ales, el este o dovadă a îmbinării religiei doctrinare cu religia populară în mentalitatea religioasă a țaranului român, din cele mai vechi timpuri și până la debutul mileniului trei.

Drd. Alexandru-Nicolae AGIGNOAEI
Facultatea de Teologie Ortodoxă,
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.